

Димитар ДИМЕСКИ
dimeskidimitar2@gmail.com

ВЛИЈАНИЕТО НА ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ ВРЗ ДИНАМИКАТА НА МИГРАЦИСКИТЕ ДВИЖЕЊА ОД ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА КОН НОВИОТ СВЕТ

Апстракт. – Крвавиот крај на Илинденското востание предизвикал емиграција од османлиска Македонија кон Новиот свет од дотогаш невидени размери и всушност ги претворил постоечките поединечни миграциски движења преку Атлантикот во еден масовен емигрантски бран. Ваквиот бран кон крајот на 1903 и почетокот на 1904 година ги зафатил главно леринските, костурските, битолските и преспанските села. Во долните редови преку анализа на случувањата на теренот во времето на Илинденското востание, но и во периодот непосредно по Востанието ќе извршине локализација на оваа појава и ќе ги откриеме главните принципи врз основа на кои процесот на емиграција се ширел низ македонските села. На тој начин, овој труд ќе го покаже влијанието на Илинденското востание врз емиграцијата од засегнатите делови на Македонија кон земјите од Северна Америка.

Клучни зборови. – Илинденско востание, емиграција, Северна Америка.

1. Во пролетта 1903 година Македонија била преплавена со чети, а во секое нејзино парче се чувствува предвостаничка атмосфера. Ова раздвижување следело по одлуката на тогашното раководство на Тајната македоно-одринска револуционерна организација (ТМОРО) за кревање на вооружено востание во текот на истата година, донесена на Солунскиот конгрес во јануари 1903 година.¹ На Конгресот скроен по мерка на

¹ За прашањето за востание и Солунскиот конгрес види: Ѓорѓиев, Ванчо, „Илинденското востание 1903“, *Востанијата во Македонија*, ред. Ратко Дуев, УКИМ-Филозоф-

претседателот на ТМОРО, Иван Гарванов, како главен поддржувач на иницијативата за позитивно решавање на прашањето за Востание се јавил претседателот на Окружниот комитет на ТМОРО во Битола, Анастас Лозанчев. Во неговиот решителен настап во прилог на носењето одлука за Востание, тој пред присутните делегати меѓу другото истакнал и дека населението го загубило трпението, па поради тоа постоела опасност многу луѓе да заминат на печалба во Цариград и Америка, доколку во текот на летото не се крене востание.²

Користејќи го споменатиот аргумент во одбрана на неговите ставови, Лозанчев пред делегатите на Конгресот всушност претставил една интересна појава, која кон крајот на XIX век станала дел од секојдневие-то во делови од Битолскиот вилает – емигрирањето во Америка. Европските мигрантски трендови кон Америка се прошириле и интензивирале во јужните и југоисточните делови на Стариот континент кон крајот на XIX и почетокот на XX век, а од тој процес не била исклучена ниту една држава во регионот.³ Со оглед на тоа што во текот на целиот XIX век македонските печалбари биле распрснати низ балканските земји, „американската треска“ се проширила и во нивните глави, па некои од тие печалбари започнале да ја користат можноста за подоходовна печалба на другата страна на Атлантикот. Своја улога во носењето на таа тешка

ски факултет (ФЗФ), Скопје, 2016, 221-231; Ѓорѓиев, Ванчо, „Солунскиот јануарски конгрес на ТМОРО од 1903 година и прашањето за востание“, *Историја*, XL/1-2, Скопје 2004, 77-92.; Димески, Димитар, „Генеза на прашањето за востание кај раководните кадри на Македонската револуционерна организација“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, кн. 56, Скопје, 2003, 1-30.; Ѓорѓиев, Ванчо, *Анастас Лозанчев*, УКИМ/ФЗФ, Скопје, 2014, 127-143.

² Ѓорѓиев, Анастас Лозанчев..., 141.

³ Повеќе за состојбата со емиграцијата во државите од Југоисточна Европа види: Brunnbauer, Ulf, *Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century*, Lexington Books, New York/London, 2016, 43-45, 171; Павловић, Стеван К., *Историја Балкана 1804-1945*, второ издание (превод од англиски јазик Чедомир Антиќ), Клио, 2004, 227; Demeter, Gábor, *Agrarian Transformations in Southeastern Europe (from the Late 18th Century to World War II)*, Institute for Historical Studies, BAS/Institute of History, Sofia, 2017, 226; Трайков, Веселин, *Историја на българската емиграция в Северна Америка - От началото ѝ през средата на XIXв. до 80-те години на XX век*, УИ Св. Климент Охридски, София, 1993, 60-79; *Statistical Abstract of the United States 1900*, 398; Јелавич, Барбара, *Историја на Балканот, т.I – осумнаесетти и деветнаесетти век*, Скопје, 1999, 430; Poznan, Kristina E., „Return Migration to Austria-Hungary in Homeland Economic and Ethnic Politics and International Diplomacy“, *The Hungarian Historical Review*, 6/3, Migration and Refugees, 2017, 648.

одлука за македонските печалбари имале и други пречки и околности, со кои печалбарите претходно се соочиле во традиционалните балкански дестинации.⁴ Иако поради недостатокот на пишани извори, почетоците на емиграцијата кон Северна Америка се обвииени со мрак и исполнети со бројни легенди,⁵ првите поверодостојни извори за овој феномен ги лоцираат најраните емигранти во леринските, костурските и битолските села. За овие почетоци на емигрантското движење кон Америка неколку информации добиваме од бугарскиот трговски агент во Битола Андреј Тошев, чие име ќе биде често споменувано во долните редови. Тој на својот премиер и министер за надворешни работи Рачо Петров му напишал дека според неговите информации, за прв пат кон Америка од Битолскиот вилает во 1886 година заминале двајцата браќа Иванови од леринското село Неред и Ѓорѓи Лазаров од с. Неволјани, Леринско.⁶ Истиот извор тврди дека од 1895 до 1900 година немало емиграција кон Америка од Битолскиот вилает, затоа што печалбарите сè уште се соочувале со добар прием во Романија и Цариград.⁷ Според други истражувања, пак, првите емигранти од Битолско се нашле на американско тло во 1897 година.⁸ За можни заминувања на македонски печалбари од Романија кон Северна Америка уште пред 1900 година, говорат и извешта-

⁴ Откако властите во Цариград успеале да откријат поврзаност меѓу патиштата на македонската економска емиграција и дејствувањето на ТМОРО, тие започнале да ја спречуваат емиграцијата од Македонија, особено кон Кнежевството Бугарија, Цариград и Смирна. Од друга страна, османлиско-грчката граница била затворена за гурбет по Грчко-турската војна од 1897 година, а по аферата Михајлану Македонците станале непосакувани гости и во Романија. (Петров, Ѓорче, „Емигрантското движење за Америка в Македонија“, *Културно Единство*, Солун, 15.01.1908, 4.; Brown, Keith, *Loyal unto Death. Trust and Terror in Revolutionary Macedonia*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2013, 64).

⁵ Постојат дури и непотврдени тези дека извесен Драган од Охрид завршил на бродовите, кои предводени од шпанскиот истражувач Кристофер Колумбо во 1492 година стигнале до Америка. (Prpic, George, *South Slavic Immigration in America*, Twayne Publishers, 1978, 212.).

⁶ Државен архив на Република Северна Македонија (понатаму ДАРСМ), фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 1-9, Битола, 23.02.1904. По краток престој во САД, тие заминале за Аргентина, каде се сместиле во Буенос Аирес. Едниот од браќата Иванови умрел во Америка, а другиот брат Стојчо, заедно со Ѓорѓи Лазаров се вратиле во Македонија во 1894 година со значителна сума на пари.

⁷ Ibid.

⁸ Вражиновски, Танас, *Македонското иселеништво во Соединетите Американски Држави*, Матица Македонска, Скопје, 2000, 19.

ите на советникот за земјоделски прашања во германската легација во Букурешт, Шнајдерман, кој испратил известување до рајхсканцеларот во Берлин дека во рамките на емиграцијата од Романија во 1898 година, 11 градинари од Македонија отишле во Америка.⁹ Во следната година (1899 г.) веќе е забележано дека „цела тајфа“ тргнала кон Америка.¹⁰ Според Ѓорче Петров, по аферата Михајлану кон Америка се упатила и една група дрвари од Леринско, која претходно работела во Романија.¹¹ Во текот на истата (1900) година, ним им се приклучиле и низа гурбетчии во Романија од Леринско, Костурско и Преспанско. Понатаму, откако десетина селани од с. Буф, Леринско се упатиле кон Северна Америка, нивниот пример го следеле мнозина од соседните села Арменско, Раково и Кабасница.¹² Така, само во 1901 година од Леринско, Битолско и Костурско, заедно со Корчанско кон Америка заминале 280 души, а веќе во следната 1902 година – 460 души.¹³ Сето тоа покажува дека емигрантското движење кон Америка претставувало реалност во делови од Битолскиот вилает во периодот пред Илинденското востание.

2. На 20 јули / 2 август 1903 година, на територијата на Битолскиот револуционерен округ започнало Илинденското востание. По почетната востаничка иницијатива, која траела десетина дена и била изразена со создавање на неколку слободни територии, османската воена команда започнала со концентрирање на позначајни воени сили во Битолскиот вилает од Косово. Новоименуваниот командант на османлиските сили во Битолскиот вилает, Насер-паша скроил план за дефинитивно

⁹ Трајков, *История на българската емиграция...*, 18.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Овој настан Ѓорче Петров го сместува во 1898 година, што е погрешно бидејќи убиството на Кирил Фитовски се случило на 1 февруари 1900 година, а убиството на Стефан Михајлану се случило на 22 јули 1900 година. Ваквата грешка во кратката статија на Ѓ. Петров била некритички пренесена во бројни литератури од македонска и странска провиниенција. (Петров, „Емигрантското движение“, 4; Petrovski, Trajan, „Macedonian Emigration to the U.S.A“, *Kulturen život*, Скопје, 1981, 103.; Brunnbauer, *Globalizing Southeastern Europe*, 50; Каличанин, Татјана, *Доселување и интеграција на македонското семејство во Канада и САД*, Институт за фолклор Марко Цепенков, Скопје, 1997, 14).

¹² ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 1-9, Битола, 23.02.1904.

¹³ Георгиев, Величко и Трифонов, Стайко, *История на Българите 1878-1944 в документи, т.1: 1878-1912, Част втора: Възстановяване и развитие на българската държава*, София, 1996, 30. Според У. Брунбауер до 1901 година од Костурско кон Америка биле заминати околу 500 печалбари. За оваа бројка сметаме дека е преголема. (Brunnbauer, *Globalizing Southeastern Europe*, 50).

расчистување со востанието преку систематско опколување на востанатата територија и постепено стегане на обрачот.¹⁴ За избегнување на долготрајна герилска војна со востаничките сили, кои многу често успешно се извлекувале од обрачите и се појавувале повторно во тилот на војската, османската воена команда пристапила кон масовно палење на востаничките пунктови и терор врз населението.¹⁵ Овој пристап на османската војска за прв пат бил применет при опколувањето и освојувањето на главниот востанички центар – градот Крушево. На 12 август 1903 година Крушево се нашло во рацете на османлиската војска, а по влегувањето на османските сили во Крушево, на градот му се случила вистинска катастрофа. Од убавите и удобни куќи останале само убави спомени, а османлиските трупи спровеле жестоки репресивни мерки врз неборечкото население, проследени со пљачкосувања, убивања и силувања. Слична судбина доживеале и другите востанати места, кои до крајот на август едно по друго паѓале во рацете на османлиската војска. Таквата тактика требало да предизвика психолошки ефект, односно да придонесе за да се скрши духот на востаниците. Овој концепт на осман-

¹⁴ Според тој план востанатата територија била поделена на неколку сектори, врз основа на геостратешките, топографските и тактичките услови на теренот. За секој сектор биле одредени големи воени сили, кои настапувајќи од различни правци требало да ги опколат востаничките пунктови, составувајќи се на крајот во определен реон. Притоа, се настојувало да се формира што поголема основа на кругот, кој по формирањето на кордонот систематски требало да се стеснува, на тој начин темелно „прочешлувајќи“ ја територијата. При подготовката на планот, османските команданти добивале совети од германскиот офицер Фон Габен, кој важел за специјалист за противгерилско војување и своите тактики ги базирал на британските тактики од Втората бурска војна (1899-1902) во Јужна Африка. Османската воена команда се надевала дека со тој план востанието целосно ќе биде поразено за 5 до 6 дена, што сепак се покажало како премногу оптимистички. (Ѓорѓиев, „Илинденското востание 1903“, 239-240; *Турски документи за Илинденското востание*, избор, превод, редакција и коментар Александар Стојановски, Скопје, 1993, 57.; Пандевски, Манол, *Македонското ослободително дело во XIX и XX век*, т. 2, Мисла, Скопје, 1987, 445-446).

¹⁵ Итноста во спроведувањето на сето ова произлегувала и од притисокот на Германија, која во согласност со своите економски и политички интереси во Империјата, се залагала за решавање на востанието со употреба на жестоки репресивни мерки. Во прилог на оваа констатација одат ставовите на германскиот заменик-државен секретар за надворешни работи, фон Рихтховен, кој пред големиот везир и османскиот министер за надворешни работи истакнал дека „брзото воспоставување на мирот во Македонија би го повратил престижот на султанот и централната власт“. (Ѓорѓиев, Ванчо, *Слобода или смрт. Македонското револуционерно националноослободително движење во Солунскиот вилает (1893-1903)*, Скопје, 2003, 22).

лиската офанзива го достигнал својот полн интензитет од почетокот на втората декада на август.¹⁶ Во периодот од почетокот на востанието до почетокот на октомври 1903 година во востанатите области во Битолскиот вилает (Леринско, Костурско, Битолско, Охридско и Кичевско) целосно или делумно биле опожарени 122 села со 8 646 куќи, а без покрив над главата останале 51 606 жители. Истовремено биле убиени 1 779 луѓе, 2 152 жени и девојки биле силувани, а 37 заробени.¹⁷ На целата територија на Македонија во востаничката 1903 година настрадале повеќе од 16 околии со 201 населено место. Притоа биле изгорени над 12 400 куќи, без покрив над главата останале 70 836 лица, повеќе од 30 000 луѓе ги напуштиле своите места, а биле убиени 8 816 мажи, жени и деца.¹⁸

Откако во востанатите делови на Македонија се случила вистинска хуманитарна катастрофа, илјадници емигранти од овие региони тргнале да бараат спас и егзистенција надвор од Македонија. Меѓу нив, најголемиот број, односно над 30 000 луѓе само до ноември 1903 година заминале кон Кнежевството Бугарија,¹⁹ но достапните сведоштва покажуваат дека еден дел од нив се одлучиле за пат преку Атланткот.²⁰ Имено, според извештаите на бугарскиот трговски агент во Битола, Андреј Тошев, во период од само десет месеци, од јануари до октомври 1903 година од територијата на Битолскиот вилает кон Америка заминале околу 3000 лица.²¹ Со оглед на тоа што во периодот пред Востанието населението било мобилизирано околу планираното востание и биле преземени сериозни мерки од страна на Организацијата за задржување на младите луѓе во родниот крај,²² јасно е дека најголемиот број од овие емигранти заминале во периодот од август до октомври 1903 година.

¹⁶ Ѓорѓиев, Анастас Лозанчев, 173.

¹⁷ Сиљановъ, Христо, *Освободителните борби на Македонија*, т. 1, София, 1983, 425.

¹⁸ Пандевски, *Македонското ослободително дело*, т.2, 507.

¹⁹ *Националноосвободителното движење на македонските и тракийските българи, т.2: Организирано националноосвободително движење. Илинденското-преображенско вѣстание, 1893-1903*, Македонски научен институт/Институт за историја при БАН, София, 1995, 42. Бројот на бегалците до февруари 1904 година се зголемил за нови 30 000 бегалци. (Тодоровски, Глигор, *Реформите на големите европски сили во Македонија (1829-1909)*, т.2, Скопје, 1984, 202.).

²⁰ Гаджев, Иван, *Историята на българската емиграция в Северна Америка. Поглед от вътре*, т. 1, Издателство Гутенберг, Враца, 2003, 28.

²¹ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 2-3, Битола, 23.02.1904.

²² За иницијативата на Централниот комитет (ЦК) на ТМОРО за задржување на младите луѓе кои планирале да заминат од Македонија и враќање на печалбарите, кои

Настапувањето на османлиската војска со посериозен интензитет траело до крајот на септември 1903 година, но тука не бил крајот на проблемите на населението. Ако дипло-матските извештаи се преполни со информации за злоделата на османлиската војска, како прв причинител за големиот бегалски бран од настраданите подрачја, далеку помалку сведоштва има за она што следело – преживувањето на зимата. Со доаѓањето на зимските месеци, селаните кои се засолниле во густите шуми биле принудени да се вратат во своите села. А таму ги чекала вистинска борба за покрив над главата. Српскиот конзул во Битола, Станоевиќ оценил дека единствена среќна околност за жителите на погодените подрачја воопшто да имаат шанси да преживеат, бил фактот што зимата 1903/4 била исклучително блага за тогашните климатски услови.²³ Во урнатините на некогашните куќи се граделе колиби и други видови привремени живеалишта, а од селата каде немало изградено доволно живеалишта селаните биле принудени да ја поминат зимата во градовите или во другите околни села.²⁴ Според Х. Н. Брејлсфорд, дел од селаните како прибежиште ги користеле и локалните цркви.²⁵ Лишени од основните услови за живот и соочени со глад, многу луѓе се одлучиле да го напуштат родниот крај.²⁶ Гладни, голи и боси, тие тргнувале на пат, кој за некои ќе заврши во Бугарија, за други во европските метрополи, а за трети во Америка. Така, во тримесечниот период од октомври до крајот на 1903 година уште 1 000 лица тргнале кон Америка.²⁷ Други извори, пак известуваат дека повеќе од 3 000 лица заминале кон Америка во текот на зимата 1903-1904 година.²⁸ Сето ова го означило почетокот на трансформацијата на споменатите поединечни миграциски движења кон Америка, во еден масовен емигрантски бран кон новата емигрантска дестинација.

веќе биле на своите печалбарски дестинации види: ДАРСМ, ф. Бугарски генерален конзулат – Солун, мф. 4278, бр. 193, 13.03.1903.; Ѓорѓиев, Анастас Лозанчев, 144; *Извештаи од 1903 година на српските конзули, митрополити и училишни инспектори во Македонија*, ред. Љубен Лапе, ИНИ, Скопје, 1954, 139; М. Пандевски, *Македонското ослободително дело...*, т.2, 225-226, 231-232.

²³ Тодоровски, *Реформите на големите европски...*, т.2, 176.

²⁴ Силјанов, Христо, *Ослободителните борби на Македонија, т.2: По Илинденското востание*, Култура, Скопје, 2004, 8.

²⁵ Brailsford, Henry N., *Macedonia. It's races and their future*, Methuen and Co., London, 1906, 61.

²⁶ *Националноослободителното движење на македонските...*, т.2, 387.

²⁷ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 2-3, Битола, 23.02.1904.

²⁸ Brailsford, *Macedonia. It's races and their...*, 39.

Според Ѓорче Петров, во востаничката 1903 година кон Америка заминале вкупно меѓу 7 000 и 8 000 жители на Битолскиот вилает.²⁹ Поради фактот што овие емигранти од југозападните делови на Македонија заминале непосредно по Илинденското востание повеќе со надеж дека ќе избегаат од хаотичната состојба во Вилаетот, отколку за да си го подобрат животот, сметаеме дека истите треба да ги третираме првенствено како политички, а потоа како економски мигранти.

3. Со оглед на тоа што ваквите настани се случувале во Југозапад-на Македонија, каде бугарската пропаганда играла особено доминантна улога, одливот на население од овој регион кон Америка не можел да не предизвика внимание кај бугарската влада. Така, Министерството за надворешни работи и вероисповед на Бугарија на 13 септември 1904 година преку цариградскиот дипломатски агент Григор Начович издало наредба до бугарските трговски агенти во Македонија, со која побарало од нив детално да се информираат за проблемот со емигрантското движење кон Америка од времето на Илинденското востание. Сепак, уште пред да биде дадена оваа наредба, бугарскиот трговски агент во Битола, Андреј Тошев бил на висината на задачата. Со огромно чувство за одговорност кон историјата и иднината на 23.02.1904 година Тошев на тогашниот бугарски премиер и министер за надворешни работи Рачо Петров му испратил еден извештај, каде уште во почетокот на писмото му напишал „...иако во некои случаи деталите може да бидат непотребен баласт, нема да ги занемарам. За некогаш тие можат да послужат како податоци за пишување на историјата на македонската емиграција. И тоа ќе го направам со уште поголема подготвеност, така што тие сведоштва ќе бидат црпиени од најверодостојни извори“.³⁰ Во овој несекојдневен дипломатски извештај до бугарската влада, емигрантите од Битолскиот вилает Тошев ги поделил по кази и села, што ни овозможува подобар преглед на масовноста на оваа појава и нејзина подобра локализација. Од друга страна, со оглед на тоа што овој извештај е напишан во почетокот на 1904 година, речиси шест месеци по самото Илинденско востание, тој овозможува услови за да направиме сосема добар пресек на бројот на политички бегалци од времето на Востанието. Во продолжение на овој труд ќе ги разгледаме изнесените податоци во овој извештај, споредувајќи ги со случувањата на теренот во времето на Востанието, но и со другите околности поврзани со засегнатите региони.

²⁹ Петров, „Емигрантското движение“, 4.

³⁰ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 34.

Леринска каза

Најголемиот број од бегалците, кои заминале кон Америка непосредно по Илинден-ското востание несомнено доаѓал од Леринско. Во својот извештај, А. Тошев посочил бегалци од вкупно 39 лерински села, меѓу кои имало и такви, кои уште во тој период давале сосема впечатлив број на емигранти.³¹ Дел од причините за масовноста на движењето во некои села во Леринско треба да се бараат во текот на османлиската офанзива во овој регион. Имено, кога на 30 јули/12 август со вкупно 9 баталјони пешадија од Лерин и Битола поделени во две колони, османлиската војска тргнала кон Леринско, таа била дочекана од востаничко раководство, кое било тактички подготвено за избегнување на судирите со далеку помоќниот непријател преку вешто маневрирање низ планините.³² Во таква ситуација, во споменатата офанзива далеку повеќе настрадале селата и неборечкото население, отколку самите востаници.³³ Според Мемоарот на Внатрешната организација, во Леринската каза имало вкупно 78 села, од кои 40 биле христијански.³⁴ При османлиското настапување во регионот, вкупно 12 села биле целосно претворени во пепел или делумно опожарени. Меѓу нив биле селата Буф, Неокази, Крушоради, Трсје, Арменско, Прекопана, Љубетино, Сетина и Неред.³⁵ Од вкупно 6 458 христијански куќи во казата, изгореле 902 куќи, а без покрив над главата останале 5 096 лица.³⁶ Притоа, вкупно во регионот биле убиени 229 цивили, а 227 жени и девојки биле силувани.³⁷

Според информациите во извештајот на Тошев, најпогоден регион со емигрантското движење кон Америка бил северозападот од Леринската каза, односно селата кои се наоѓале на источните падини на планината Бигла, како и на планината Баба. Селата во оваа област гравитирале кон селото Буф и во османската терминологија овој дел е познат како Буф-кол, односно Буфски реон.³⁸ Неповолните услови за зани-

³¹ Ibid.

³² *Националноосвободителното движење на македонските*, т.2, 325.

³³ Пандевски, *Македонското ослободително дело*, т.2, 458.

³⁴ *Македонија и Одринско (1893-1903). Мемоар на Втршната организација*, 1904, 199.

³⁵ *Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија*, превод, редакција и коментар Данчо Зографски, ИНИ, Скопје, 1955, 103; Пандевски, *Македонското ослободително дело*, т.2, 458.

³⁶ Сиљановъ, *Освободителните борби на Македонија*, т. 1, 423.

³⁷ Пандевски, *Македонското ослободително дело*, т.2, 458.

³⁸ Регионот опфаќал околу 25 села. (Миновски, Никола, „Револуционерната дејност на Наум Попов-Бувчето во 1904 и 1905 година“, *Зборник на трудови*, 12/13/14, Завод за

мавање со земјоделство го направиле овој регион традиционално гурбетчиски ориентиран уште во предилинденскиот период, па случувањата во времето на Илинденското востание само го интензивирале процесот на емигрирање, вклучително и кон прекуокеанските држави.³⁹

Селото Буф се нашло во пламен на 31 јули/13 август 1903 година.⁴⁰ По една битка со османската војска во планините над селото, востаниците успеале да се повлечат во правец на с. Раково. По ваквиот развој на настаните, османлиската војска навлегла во селото Буф, кое било изгорено до последната плевна.⁴¹ Кон оние куќи, кои по игра на случајот ја преживеале огнената стихија подоцна била вперена османлиската артилерија. Запалена била и црквата Св. Ѓорѓи во близина на селото.⁴² Во периодот до октомври 1903 година, селото било уште во два наврати посетено од османлиската војска, при што се повторувале сцените на убиства, палежи и силувања во режија на војската.⁴³ Ваквото настапување на османската војска, поддржана од башибозук, го принудило населението од селото Буф да бега во состојба на паника. Сите оние, кои во периодот пред Илинденското востание биле печалбари низ Балканот побрзале да ја напуштат Османлиската Империја, а османлиските колежи ја одиграле улогата на дополнителен мотивирачки фактор за оние, кои претходно размислувале за таквиот чекор. Според Мемоарот на Внатрешната организација, селото Буф пред Востанието имало 245 куќи, во кои Васил К'нчов „изброил“ дека живееле 1 900 жители, а секретарот на Бугарската егзархија Димитар Мишев – 1 440 жители.⁴⁴ Од нив, според извештајот на

заштита на спомениците на културата, природните реткости, музеј и галерија, Битола, 1995, 35.)

³⁹ Петров, Ѓеорѓе, *Материали по изучавањето на Македонија*, Софија, 1896, 678.

⁴⁰ *Македонија и Одринско 1893-1903. Мемоарџ*, 186, 199.; *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 112.

⁴¹ Лапе, Љубен, „Нови документи за Илинденското востание“, *Илинденски зборник*, Институт за национална историја (ИНИ), Скопје, 1953, 148.; *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 120.

⁴² Миновски, Никола, „Турскиот терор и репресалии во село Буф за време на Илинденското востание“, *Зборник на трудови*, 10/11, Завод за заштита на спомениците на културата, природните реткости, музеј и галерија, Битола, 1990, 69.

⁴³ Димески, Димитар, „Турските репресалии во леринските села за време на Илинденското востание“, *Историја*, 9/1, Скопје, 1973, 72.

⁴⁴ *Македонија и Одринско (1893-1903). Мемоарџ*, 199.; К'нчовџ, Василџ, *Македонија, Етнографија и статистика*, Софија 1900, 250.; Brancoff, D.M., *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris, 1905, 176. Иако е објавена во 1905 година, статистиката на Димитар Мишев е спроведена во периодот пред 1901 година, кога нејзиниот автор бил секретар на Бугарската егзархија.

Тошев само до крајот на 1903 година, 350 лица заминале кон Северна Америка, што претставува меѓу 18,4 и 24,3 % од вкупното население.⁴⁵ Слична катастрофа доживеало и соседното село Арменско, кое според различни извори броело 150-160 егзархиски и патријаршиски куќи.⁴⁶ Истото било срамнето со земјата од страна на османлиската војска на 4/17 август 1903 година, кога разлутени од сопствените неуспеси во борбите со востаничките сили кај месноста Езерцата и врвот Ѓоргова Глава на планината Бигла,⁴⁷ османлиски илаве одреди,⁴⁸ предводени од Муса Бег-Кол Агаси се нафрлиле врз селото.⁴⁹ Нивното навлегување во селото било „најавено“ со артилериска подготовка, која предизвикала паника меѓу населението.⁵⁰ Според еден извештај на австрискиот конзул во Битола Аугуст Крал, испратен на 6 септември 1903 година до министерот за надворешни работи на Австро-Унгарија, Агенор фон Голуховски, османлиската војска во Арменско извршила вистински масакр.⁵¹ За да ги скрие трагите од масакрот, војската го запалила селото, при што „изгореле 143 од 150 куќи“.⁵² На 6/19 август во селото дошле нови илаве трупи и ги запа-

⁴⁵ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.02.1904.

⁴⁶ Според Мемоарот на Внатрешната организација, селото броело 150 куќи, додека според А. Крал селото броело 160 куќи. (*Македонија и Одринско (1893-1903). Мемоарџ*, 200.; *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 120).

⁴⁷ За споменатите борби види: Димески, Димитар, „Востаничките акции во Старонредскиот округ, Леринско, 1903 година“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, 26, Скопје, 1974, 66-71.

⁴⁸ Арапски *ilave* = додаток, дополнување – нерегуларни одреди кои со дозвола на офицерите ѝ се приклучувале на војската.

⁴⁹ Димески, „Турските репресалии во леринските“, 73.

⁵⁰ Темчевџ, Наум, „Жртвите при потушување на Илинденското востание“, *Иллюстрация Илинденџ*, 5/135, София, 1942, 11.

⁵¹ *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 120. Опишувајќи ги деталите за овој масакр, Крал запишал: „...има жени на кои stomакот им бил расечен, на други им биле извадени очите или исечени градите, главите и телата на малите деца биле нечовечно, просто со џебни ножиња продупчени, можеле да се видат доенчиња распарчени и фрлени на кучињата, 19 жени биле обесчестени, 3 моми ужасно искапапени...“.

⁵² *Македонија и Одринско (1893-1903). Мемоарџ*, 200. Според Мемоарот на Внатрешната организација, во масакрот загинале 133 лица. Други автори, пак, даваат поинакви бројки за загиналите во Арменско. Според Ѓорѓи Поп Христов биле пронајдени „120 трупа и 33 ранети“, додека според А. Крал „во огнот загинале 8-9 лица, а вкупниот број на загинати бил 67 лица, заедно со 31 тешко ранети, меѓу кои 13 жени и 6 девојки.“ (Христов, Г.П., *Революционната борба в Битолскиот окрџ*, София, 1953, 66.; *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 120.).

лили последните преживеани куќи во селото.⁵³ Преживеаните од масакрот после подолг период чекање и интервенција на странските дипломатски претставници во регионот, добиле дозвола од Хилми-паша да заминат во Битола и Лерин,⁵⁴ но нивното село било избришано од лицето на земјата. После ваквата катастрофа, од селото чие вкупно население пред Востанието во статистиките се движи меѓу 1 080 и 1 440 жители, кон Америка заминале 120 лица, што претставува 8,3 - 11,1 % од вкупниот број на жители.⁵⁵

Демографските импликации на ова османско настапување се присутни и во други села. Всушност, од целата област околу селата Буф и Арменско во почетниот поилинденски период забележуваме значаен број емигранти во Америка. Со емиграција биле зафатени сите села, кои се протегале по должината на двата патни правци од с. Буф до градот Лерин, едниот низ с. Арменско, а другиот низ селата Кладораби и Клештино.⁵⁶ Така, селото Кладораби, чие население во статистиките се движи меѓу 340 и 384 жители, испратило преку Атлантикот 84 емигранти, што претставува меѓу 21,8 и 24,7 % од населението, а 65 емигранти, кои заминале од селото Клештино претставувале меѓу 11,8 и 12,9 % од вкупното население, кое се движело меѓу 504 и 550 жители.⁵⁷

Емигрантското движење кон Северна Америка се забележува и во рамничарските села од јужниот дел на Пелагонија, односно во Леринското Поле. Така, 22 од 39 села, кои се наоѓаат на листата на А. Тошев се рамничарски. Иако во некои од овие села земјоделството било развиено и селата биле прилично богати, Ѓорче Петров забележал дека со намалувањето на интензитетот на работите на полето во зимските месеци, секоја година многу луѓе оделе на гурбет, како наемни работници.⁵⁸ Но, зимата 1903/4 не била иста како другите. Политичката нестабилност во пресрет на зимските месеци имала мотивирачко влијание врз населението од целата каза за зголемување на емигрантскиот бран. Притоа, забе-

⁵³ Темчев, „Жртвите при потушување“, 11.

⁵⁴ *Македонија меѓу автономијата и дележот, Зборник руска дипломатска документација 1894-1913*, том. II, 1903, ред. Симон Дракул, Просвета, Куманово, 1997, 348-349.

⁵⁵ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.02.1904.; Кжнчов, Васил, *Македонија, Етнографија и статистика*, София 1900, 250.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

⁵⁶ Петров, *Материали по изучавањето*, 693-694.

⁵⁷ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.02.1904.; Кжнчов, Васил, *Македонија, Етнографија и статистика*, 250.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

⁵⁸ Петров, *Материали по изучавањето*, 674, 678.

лежливо е тоа што концентрацијата на емигранти во рамничарските села е значајно поголема во селата, кои се наоѓале по должината на железничката пруга, па поради тоа имале подобри транспортни и комуникациски можности. Така, селата Пополжани, Песочница, Врбени, Арменово, Борешница испратиле во Америка значајно поголем број на емигранти, во споредба со селата од југоисточниот дел на Битолско Поле (Бач, Живојна, Добровени) и селата од Леринското Поле, кои биле подалеку од железничката пруга (Овчарени, Неокази, Асаново Село). Само од селото Пополжани кон Америка според Тошев заминале вкупно 120 лица, претставувајќи околу 11 % од населението, кое изнесувало според статистиките меѓу 1 088 и 1 100 жители. Од самиот град Лерин заминале 86 лица.⁵⁹ Дистрибуцијата на емигранти во другите села од областа според извештајот на А. Тошев е дадена во табелата во продолжение.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Арменово	905	776	60	6,63 % - 7,73 %
Асаново Село	540	600	18	3 % - 3,33 %
Борешница	348	344	28	8,05 % - 8,14 %
Бач	490	456	4	0,82 % - 0,88 %
Врбени	690	624	86	12,46 % - 13,78 %
Добровени	225	288	18	6,25 % - 8 %
Живојна	500	448	4	0,8 % - 0,89 %
Каленик	394	416	34	8,17 % - 8,63 %
Неволјани	1 560	1 520	84	5,38 % - 5,53 %
Неокази	830	608	26	3,13 % - 4,28 %
Овчарени	1 410	1 088	24	1,7 % - 2,21 %
Песочница	1 050	800	83	7,9 % - 10,38 %
Росен	400	480	8	1,67 % - 2 %
Сакулево	430	336	12 ⁶⁰	2,79 % - 3,57 %

⁵⁹ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.2.1904.

⁶⁰ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.2.1904.; К'нчовъ, *Македонија, Етногеографија и статистика*, 249-251.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

Јужните делови на Леринската каза, кои ја оградуваат Пелагонија од јужната и југоисточната страна се и највисоките делови во тој регион на Македонија. Покрај со раскошните пејзажи и величествените височини, овој крај бил исклучително богат со шуми и пасишта. Поради ваквите услови за живот, тамошното население се занимавало најчесто со сточарство, градителство, каменоделство и копаничарство.⁶¹ Слично како Буфскиот реон, селата кои се наоѓале на падините на Нередска Планина давале многу печалбари во Романија кон крајот на XIX век. По завршувањето на Илинденското востание, овој регион исто така бил погоден со засилен емигрантски бран кон Северна Америка. Меѓу селата од овој дел на Леринската каза, емигрантското движење било најсилно во селата Неред, Долно Котори и Лаген. Од селото Неред, кое според А. Крал било целосно претворено во пепел во Америка емигрирале вкупно 130 лица.⁶² Со оглед на тоа што според статистиките селото имало меѓу 1 950 и 2 336 жители, луѓето кои заминале кон Америка претставувале меѓу 5,5 и 6,7 % од вкупното население. Покрај кај Македонците, емигрантското движење кон Северна Америка во мал процент (под 2 %) започнувало и во селата Бел Камен и Негован, каде населението било составено од Влаши и православни Албанци.⁶³ Следната табела ќе ја покаже дистрибуцијата на емигранти по останатите села од овој регион.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Бел Камен	660	660	8	1,33 %
Горно Котори	228	216	15	6,58 % - 6,94 %
Долно Котори	774	784	86	10,97 % - 11,11 %
Елово	40	48	3	6,25 % - 7,5 %
Крапешино	320	416	8	1,92 % - 2,5 %
Лаген	520	504	40	7,69 % - 7,94 %
Негован	720	1586	13	0,82 % - 1,81 %
Трсје	960	1280	28	2,19 % - 2,92 %

⁶¹ Петров, *Материали по изучавањето*, 676.

⁶² *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 119.; ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.2.1904.

⁶³ К'нчов, *Македонија, Етнографија и статистика*, 249-251.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

Емигрантското движење се забележува и во ридските и рамничарските села на југоистокот од Леринската каза, кои гравитирале кон градот Суровичево. Масовноста на процесот во овој регион зависела од два фактори. Прво, најголемиот дел од селата се наоѓале на гола и каменлива површина, која не била погодна за земјоделство.⁶⁴ Исклучок во таа смисла биле селата Ајтос, Љубетино и Зеленич, каде емигрантското движење било прилично слабо. Понатаму, како и во рамничарските села во Леринското Поле, важна улога за интензитетот на емиграцијата имале транспортните услови, односно близината на железничката пруга и главниот пат кон Битола. Така, селата кои се наоѓаат по должината на овие патни правци, како Екши-Су,⁶⁵ Баница и Церово дале значително повеќе емигранти во Северна Америка.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Ајтос	1 010	1 064	3	0,28 % - 0,3 %
Баница	1 650	2 000	90	4,5 % - 5,45 %
Екши-Су/ Горно Врбени	1 965	2 336	64	2,74 % - 3,26 %
Зеленич	2 372	1 950	2	0,08 % - 0,1 %
Љубетино	355	300	2	0,56 % - 0,67 %
Церово	195	400	18 ⁶⁶	4,5 % - 9,23 %

Последен регион од Леринската каза, кој бил зафатен од емигрантското движење кон Северна Америка е нејзиниот источен дел, односно селата кои се протегаат на западните падини на планината Ниџе, како и целата ридска област кон Воденско и Сариголско. Иако условите

⁶⁴ Петров, *Материали по изучавањето*, 678.

⁶⁵ Поради минералните извори, кои се наоѓале во близина на селото Горно Врбени, истото од страна на османските власти било именувано како Екши Су (*Eksi Su*), што значи кисела вода. Со оглед на тоа што емигрантите во Америка при претставувањето самите го користеле тоа име за своето родно село, ние ќе ја користиме истата терминологија.

⁶⁶ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.02.1904.; К'нчов, *Македонија, Етнографија и статистика*, 249-251.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

за земјоделство биле еднакво неповолни како и во западните планински делови на Леринската каза, евидентно е дека овие села биле во послаба комуникација со селата од западниот и северозападниот дел од казата.⁶⁷ Од овој регион, забележуваме само помал број емигранти од селата Сетина, Крушоради и Горничево.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Горничево	960	1 344	12	0,89 % - 1,25 %
Крушоради	650	760	12	1,58 % - 1,85 %
Сетина	750	816	25 ⁶⁸	3,06 % - 3,33 %

На тој начин, високата цена на Илинденското востание, која требало да се плати сериозно го погодила Леринско во демографска смисла.⁶⁹ Според овој извештај, од територијата на Леринско во востаничката 1903 и во периодот до февруари 1904 година заминале вкупно 1851 емигранти. Во сите села, кои се наведени на листата, живеело речиси исклучиво христијанско население. Меѓу христијанските села во Леринско од каде има емигранти, се забележува сериозна доминација на егзархиските села. Имено, дури 27 од 39 села се наоѓале во орбитата на Бугарската егзархија. Од патријаршиските села, единствено во селата Арменово и Лаген, заедно со мешаното село Неволјани се забележува посериозен емигрантски бран преку Атлантикот.

Битолска каза

Битолската каза била исто така сериозно зафатена со бран емигранти кон Северна Америка. Во оваа каза, А. Тошев забележал емигранти од вкупно 28 села.⁷⁰ Слично како во Леринско, дел од селата во Битолската каза, кои даваат значително поголем број на емигранти од другите имале исклучително крвав крај на Илинденското востание. Иако осман-

⁶⁷ Петров, *Материали по изучавањето*, 676.

⁶⁸ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 11-12, Битола, 23.2.1904.; К'нчовъ, *Македонија, Етнографија и статистика*, 249-251.; Brancoff, *La Macédoine*, 176.

⁶⁹ *Националноосвободителното движение на македонските*, т.2, 387.

⁷⁰ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14.

лиската административна распределба ги групирала во различни кази, селата кои се наоѓаат на падините на планините Баба и Бигла или во рамничарските делови од нивното подножје функционирале во комуникација со т.н. Буфски реон и неговото централно село Буф. Ваквата географска положба ја одредила и судбината на дел од овие села во Илинденското востание. Имено, заедно со леринското село Буф, во пламениите јазици на османлиската одмазда истиот ден се нашле и соседните села Раково и Битуше.⁷¹ Селото Раково, кое пред Востанието броело 74 куќи било целосно изгорено.⁷² Ваквиот крај на Востанието бил уште една причина повеќе за масовна емиграција од Раково. Така, од вкупниот број на жители, кој во статистиките се движи меѓу 640 и 850 жители, според споменатиот извештај кон Америка заминале 190 жители, што е меѓу 22,3 и 29,6 % од бројот на жители.⁷³ Покрај егзодусот од селото Раково, позначаен број на емигранти испратиле селата Велушина, Граешница, Битуше, Клабучишта, Негочани и Света Петка. Од селото Велушина, кое според статистиките броело меѓу 880 и 920 жители, кон Америка во овој период заминале 126 лица (13,7 % - 14,3 %).⁷⁴ Дистрибуцијата на емигранти од селата во овој регион е прикажана во табелата во продолжение.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Битуше	580	320	45	7,76 % - 14,06 %
Граешница	540	424	64	11,85 % - 15,09 %
Клабучишта	850	400	48	5,65 % - 12 %
Негочани	650	480	80	12,31 % - 16,67 %
Света Петка	550	480	40 ⁷⁵	7,27 % - 8,33 %

⁷¹ Извештаи од 1903-1904 година на австриските, 112-113.

⁷² Војноф, И.Ф., *Македонското прашање и реформите во Турција*, Магор, Скопје, 2019, 112.

⁷³ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14.

⁷⁴ К'нчовъ, *Македония, Етнографија и статистика*, 236.; ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.02.1904.; Brancoff, *La Macédoine*, 166.

⁷⁵ К'нчовъ, *Македония, Етнографија и статистика*, 236-240.; ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.2.1904.; Brancoff, *La Macédoine*, 166. Со оглед на тенденциозноста на статистиката на Ми-

Втор регион, каде како резултат на Илинденското востание миграциските движења кон Америка започнале со позначаен интензитет, била нахијата позната како Ѓават-кол, односно Ѓаватски реон. Централно село на нахијата, која се протегала во мал висорамнински предел во горниот тек на реката Шемница, заграден од југ со планината Баба, а од исток со планината Бигла, било селото Ѓавато. Кога на 12/25 август, со вкупно 10 баталјони војска и други придружни единици, собрани од Битола, Ресен, Охрид и Прибилци (Демирхисарско) тргнала османлиската офанзива насочена кон Смилево, каде бил сместен Главниот штаб на востаниците, селото Ѓавато било прегазено уште истиот ден.⁷⁶ Покрај Ѓавато, под налетите на османлиската артилерија попуштило и селото Цапари.⁷⁷ Од 240 куќи, колку што броело селото Ѓавато пред Востанието, останале само 2 или 3 куќи, додека целосно изгореле сите 250 куќи во селото Цапари.⁷⁸ Исто така, двете села биле ограбени од страна на војниците. Неборечкото население од изгореното село Ѓавато веднаш се упатило кон збегот Голем Гар, каде им се придружило на жителите на Смилево, кои уште од почетокот на борбите во Смилево биле сместени таму. Во текот на борбите за Смилево, на 14/27 август, една османлиска колона војници се упатила кон збегот, каде извршила масакр врз неборечкото население, составено од жени, деца и старци. Во овој масакр настрадале 56 лица од двата пола на различна возраст, од тринеделни бебиња до 80-годишни старци. Меѓу нив биле и 11 жители на Ѓавато.⁷⁹ По ваквиот развој на настаните, според А. Тошев, од Ѓавато кон Америка заминале 40 лица, а од селото Цапари – 50 лица.⁸⁰ Покрај од изгорените села Ѓавато и Цапари, забележуваме дека миграциските движења кон Америка биле започнати и од традиционално печалбарските села Лера и Рамна.

шев, која во рамките на тогашната пропагандна и статистичка војна, имала за цел да ја покаже доминацијата на „бугарската народност“ во Македонија, многу патријаршиски села се со намален број на жители, во споредба со статистиката на К'нчов. Некои од нив имаат и двојно помал број на жители, во споредба со бројот што го дава К'нчов. Поради овој недостаток, во процентуалниот приказ на емигрантите од Битолско се појавуваат големи разлики во вредностите и значително повисоки, понекогаш и нереални бројки.

⁷⁶ Ѓорѓиев, Ванчо, *Подземната република*. Дамјан Груев и македонското револуционерно движење, Скопје, 2011, 317-318.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Војноф, *Македонското прашање и реформите*, 108.

⁷⁹ Ѓорѓиев, *Подземната република*, 318, фуснота 215.

⁸⁰ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.2.1904.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Лера	440	592	4	0,67 % - 0,91 %
Рамна	440	216	18	4,09 % - 8,33 %

Локализацијата на емигрантите од Битолската каза подобро ни покажува и нешто сосема друго. Забележливо е дека движењето посериозно ги зафатило и селата, кои се протегаат на источните падини на планината Баба во правецот на Битола. Најголемиот дел од овие села не ги виделе ужасите на Востанието во онаа мера, во која ги виделе некои други села, но забележале повисок број на емигранти. Така, само од селото Буково, каде Васил К'нчов пресметал дека имало 1 490, а Димитар Мишев 2 400 жители, кон Америка по востанието заминале 105 лица (4,3 % - 7 %).⁸¹ Покрај од Буково, емигрантското движење било започнато и во селата Дихово, Брусник и Орехово, како и селото Лавци во самото подножје на планината. Покрај селата каде живееле Македонци, почетоците на емигрантското движење кон Америка се забележуваат и во селото Магарево, кое било населено речиси исклучиво од македонските Власи.⁸² Тоа покажува дека османската војска успеала да оствари една од целите на стратегијата на Насер-паша – постигнување на психолошки ефект. Имено, на територијата на целиот Битолски вилает се создала една општа несигурна ситуација, со голем број бегалци од запалените села, секојдневни вести за колежи во некое околно село, како и постојано присутна војска, која вршела претреси за оружје во многу населени места. Во една телеграма од 18 август 1903 година, австрискиот конзул А. Крал го известил своето Министерство за надворешни работи дека меѓу населението владеел страв од повторување на настаните од ерменските провинции, каде во периодот од 1894 до 1896 година наизменично се повторувале востанијата и репресиите.⁸³ Така, иако самите не се соочиле со гневот на османлиската војска ваквата општа состојба претставувала катализатор за забрзување на процесот на емигрирање на населението,

⁸¹ К'нчовъ, *Македонија, Етнографија и статистика*, 236.; ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.2.1904.; Brancoff, *La Macédoine*, 166.

⁸² Brancoff, *La Macédoine*, 168.

⁸³ *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 75.

делумно и кон Северна Америка. На тој начин, Илинденското востание извршило влијание и во оние места, каде немало борби и колежи.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Барешани	360	360	18	5 %
Брусник	755	944	12	1,27 % - 1,59 %
Дихово	460	560	5	0,89 % - 1,09 %
Канино	250	192	24	9,6 % - 12,5 %
Лавци	610	960	46	4,79 % - 7,54 %
Магарево	2400	2160	22	0,92 % - 1,02 %
Орехово	250	240	20	8 % - 8,33 %

Во рамничарските делови, слично како и во Леринската каза, најголемиот дел од селата, кои биле зафатени од емигрантското движење се наоѓале по должината на главниот пат и железничката пруга Лерин-Битола. Меѓу таквите села забележуваме емигранти од Кравари, Бистрица, Оптичари и Крстоар. Според податоците на А. Тошев, во рамничарските северни и североисточни делови на Битолската каза сè уште немало миграции кон Америка.

Од самиот град Битола, според извештајот кон Америка тргнале 318 лица.⁸⁴ Сепак, со оглед на тоа што градовите во османлиска Македонија во почетниот поинлинденски период сериозно заостанувале со бројот на емигранти воопшто, но и кон Северна Америка, сметаме дека во оваа бројка треба да се бараат голем број луѓе, кои во Битола доаѓале од уништените села во регионот. Расположливите податоци не дозволуваат прецизно утврдување на бројот на ваквите доселеници во Битола за време на Илинденското востание, но имало села со забележителен број на луѓе, кои избегале во Битола. На пример, селото Смилево, кое воопшто не се споменува во извештајот на Тошев, било целосно уништено, а еден дел од неговите жители заминале во Битола.⁸⁵ Според Д. Груев се работело за околу 300 лица, додека одредени извештаи од руска провиниенција даваат бројка од вкупно 500 лица.⁸⁶ Со оглед на тоа што немале

⁸⁴ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.2.1904.

⁸⁵ Ѓорѓиев, *Подземната република...*, 317-322.

⁸⁶ *Спомени на Дамјан Ѓруев*, 12.; Пандевски, *Македонското ослободително дело*, т.2, 455.

каде да се вратат, сосема е веројатно дека во пресрет на зимските месеци барем кај одреден дел од овие бегалци се појавила идејата за напуштање на родниот крај. Сепак, недостасуваат изворни податоци, кои би можеле да ги потврдат овие индиции.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Бистрица	245	256	12	4,69 % - 4,9 %
Кравари	160	48	18	11,25 % - 37,5 %
Крстоар	280	256	42	15 % - 16,41 %
Олевени	230	176	30	13,04 % - 17,05 %
Оптичари	380	480	64 ⁸⁷	13,33 % - 16,84 %

Во периодот од Илинденското востание до февруари 1904 година, вкупно 1 538 лица од Битолската каза заминале во Америка.⁸⁸ Иако слично како во Леринско, сите наведени села се исклучиво христијански, во Битолската каза емиграцијата сериозно ги погодила и патријаршиските села. Така, од вкупно 28 села, дури 15 припаѓале во категоријата, која Д. Мишев ја нарекол „грцизирани“, 12 биле егзархиски, а едно село било мешано. Очигледно поделбата на христијанското население според конфесионалната припадност меѓу Бугарската егзархија и Цариградската патријаршија не била меѓу поважните фактори за појавата и интензитетот на миграциските движења кон Северна Америка.

⁸⁷ Василъ К'нчовъ, Македонија, Етнография и статистика, София 1900, 236-240.; ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.02.1904.; D.M. Brancoff, La Macédoine..., 166. Со оглед на тенденциозноста на статистиката на Мишев, која во рамките на тогашната пропаганда и статистичка војна, имала за цел да ја покаже доминацијата на „бугарската народност“ во Македонија, многу патријаршиски села се со мален број на жители, во споредба со статистиката на К'нчов. Некои од нив имаат и двојно помал број на жители, во споредба со бројот што го дава К'нчов. Поради овој недостаток, во процентуалниот приказ на емигрантите од Битолско се појавуваат големи разлики во вредностите и значително повисоки, понекогаш и нереални бројки.

⁸⁸ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.02.1904.

Костурска каза

Костурската каза била значително помалку засегната од емигрантскиот бран непосредно по Илинденското востание, во споредба со Леринската и Битолската каза. Во Костурско, А. Тошев забележал „само“ 225 емигранти од вкупно 7 села и тоа од Желево, Кономлади, Оштима, Рулја, Статица, Трново и Турје.⁸⁹ Според тоа, може да се каже дека емигрантското движење во Костурско во овој период било во својот зачеток. Од друга страна, локализацијата на емигрантите во Костурската каза овозможува сосема прецизно да се утврдат почетоците на движењето во овој регион. Традиционално печалбарските села од Костурската каза, како Д'мбени, Мокрени, Бобишта и Загоричани се нашле на црната листа на изгорени села, присутна во извештаите на дипломатските претставници во Македонија.⁹⁰ Меѓутоа, остава впечаток фактот, што во ниту едно од наведените села А. Тошев не регистрирал заминување на селаните во Америка. Од друга страна, со помош на други извори се потврдува дека жители од споменатите села заминувале на печалба, но ниту во тие извори не се споменува заминување преку Атлантикот.⁹¹ Оттука, очигледно е дека османлиските злодела во Костурско не можеме да ги поставиме во директна корелација со интензитетот на емиграцијата во Северна Америка. Напротив, во сите села, од кои се споменуваат миграции кон Америка, Илинденското востание оставило релативно слаб печат, некаде без воопшто да се почувствуваат претресите, кои редовно ги спроведувала османлиската војска, како што е случајот со селото Рулја.

Но, тогаш кој е „виновникот“, што Америка се нашла во главите на жителите само од некои села во Костурско? Ако османлиското настапување не е директна причина, истото не може да се каже за природните и географските услови. Така, сите села, кои се нашле на листата на Тошев, се наоѓаат во релативно тесен географски прстен, кој ги опфаќа западните падини на планината Бигла, како и на Нередска Планина. Но, она што е уште поважно, истите се наоѓаат по должината два патни правци, кои воде кон Леринско. Имено, поради избегнување на стрмната и висока Бигла, главниот пат од Лерин кон Костур во овој регион водел низ високите ридишта, клонови на планината Бигла северно од

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ *Македонија меѓу автономијата и дележот*, т.2. 346-347.; *Извештаи од 1903-1904 година на австриските*, 103.

⁹¹ Според Л. П. Јаневски по Востанието 170 жители на селото Д'мбени заминале на печалба. (Поп-Јаневски, Лазо, *Костурското село Д'мбени*, Аурора, Скопје, 1996, 58.).

селата Арменско (Леринско) и Желево (Костурско).⁹² Овој пат бил најчесто користен од жителите во овие крајни североисточни делови на Костурско за одење на пазар во Лерин,⁹³ а во Леринско минувал низ споменатата Буфска област (с. Арменско), која била силно погодена од емигрантскиот бран кон Северна Америка. Во селата Рулја, Трново, Оштина и Желево, кои се наоѓале по должината на овој пат во Костурско исто така се забележале почетоци на емигрантското движење кон Новиот Свет.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Желево	1 250	1 760	83	4,71 % - 6,64 %
Кономлади	1 100	1 536	40	2,6 % - 3,63 %
Оштина	390	536	25	4,66 % - 6,41 %
Рулја	500	600	25	4,16 % - 5 %
Статица	600	960	8	0,83 % - 1,33 %
Трново	395	544	12	2,20 % - 3,03 %
Турје	325	480	92	19,16 % - 28,3 %

Исто така, меѓу разграноците на Нередска Планина и Бигла, во близина на селото Трсје минувал уште еден планински пат меѓу Костурско и Леринско, кај населението од овој крај познат како „трсјански пат“.⁹⁴ Покрај жителите на селото Трсје, овој пат кон Леринско го користеле и жителите на селата Турје, Статица и Кономлади. Сите овие села во почетниот поинденски период станале почетни точки на миграциски движења кон Америка.⁹⁵ Ваквото ширење на миграциските движења во Костурската каза силно упатува кон заклучокот дека истите започнале под влијание на егзодусот од Леринско, за кој веќе истакнавме дека бил директно предизвикан од илинденските колежи во тој крај. На тој начин, иако османлискиот одговор на Илинденското востание директно не предизвикал емиграција од изгорените села во Костурско, самите жаришта на емиграцијата кон Америка во Леринско предизвикале domino-ефект и во Костурската каза.

⁹² Петров, *Материали по изучавањето*, 696.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. 699, 701.

⁹⁵ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/п.7, сн. 13-14, Битола, 23.2.1904.

Останати места

Иако административно припаѓале во Битолската каза, А. Тошев посебно ги издвоил нахиите Горна Преспа (Ресенско и северниот брег на Преспанското Езеро) и Долна Преспа (источниот, западниот и јужниот брег на Езерото). Причината за ваквиот „привилегиран“ статус на овие нахии во извештајот е позначајниот број на емигранти, кои во зимата 1903/4 година биле регистрирани од овој крај. Во таа смисла, убедливо најголем центар на миграциските движења кон Америка во регионот било селото Герман, кое впрочем било и најголемото село во Долна Преспа. Според Васил К'нчов, во селото имало 680 жители, додека Димитар Мишев за истото село ја дава бројката од 1 160 жители.⁹⁶ До почетокот на 1904 година ова село испратило преку Атлантикот 145 лица.⁹⁷ Покрај селото Герман, како почетни точки на миграции на населението кон Америка се нашле уште неколку села од Долна Преспа. Распоредот на емигранти во овие села е прикажан во табелата во продолжение.

Село	Број на жители (К'нчов, 1900)	Број на жители (Мишев, 1905)	Заминале за Америка до 1904 (А. Тошев)	Бројот на емигранти како процент од вкупното население во селото
Глобочани	248	240	12	4,83 % - 5 %
Крани	510	256	12	2,35 % - 4,68 %
Љубојно	590	744	22	2,95 % - 3,72 %
Нивици	400	528	8	1,51 % - 2 %

Според извештајот кој беше анализиран, вкупниот број на емигранти од нахијата Долна Преспа изнесувал 239 лица. Сепак, според нашите пресметки добиени врз база на поединечните информации за селата од истиот извештај, нахијата Долна Преспа ја напуштиле вкупно 199 лица. Од нахијата Горна Преспа (Ресенско), Тошев го истакнал само вкупниот број, кој изнесувал 24 емигранти.⁹⁸ Покрај тоа, неколку „колумбовци“ Тошев забележал и во Охридската каза, од каде имало вкупно 4 емигранти, како и од Поречката каза, од каде заминале 8 емигранти.⁹⁹

⁹⁶ К'нчов, Македонија, *Етнографија и статистика*, 242.; Brancoff, *La Macédoine*, 170.

⁹⁷ ДАРСМ, фонд Бугарски конзулат – Битола, мф. 4302, ф.331, о.1, а.е. 110, Дело VII/n.7, сн. 4, Битола, 23.02.1904.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

* * *

Од изнесеното може да се заклучи дека Илинденското востание предизвикало интензивирање и ширење на процесот миграција од османлиска Македонија кон Северна Америка. Тие мигрантски движења започнале најпрво во селата кои се наоѓаат на источните падини или во подножјето на планините Баба и Бигла, како и во некои села на Нередска Планина. Главна причина за емиграција од овие делови на Македонија бил османлискиот одговор на Илинденското востание. Иако овие села административно припаѓале во две различни кази (Леринската и Битолската), поради нивното меѓусебно поврзано функционирање тие во ист интензитет ги почувствувале последиците на Илинденското востание. Покрај крвавиот крај на Востанието, за ваквата географска поставеност на третираниот феномен придонеле и емигрантските традиции во овој регион, како и скромните емигрантски мрежи, кои емигрантите од овие села претходно ги имале воспоставено во Северна Америка.

Од таму, емигрантското движење најпрво се проширило кон рамничарските села во Леринската и делумно во Битолската каза, при што интензитетот на емиграцијата во тие села зависел од транспортните и комуникациски услови, односно близината на железничката пруга и главниот пат Лерин – Битола. Притоа, селата кои се наоѓале по должината на овие патни правци испратиле преку Атлантикот многу повеќе емигранти во однос на останатите села.

Од друга страна, анализата на емиграцијата во Битолската каза го прикажува и психолошкиот ефект на османлискиот жесток одговор на Востанието, при што на листата на села со поголема емиграција се појавиле и одредени села, кои воопшто не ги виделе ужасите од Илинденското востание. Сепак, големиот број бегалци од запалените села, секојдневните вести за колежи во некое соседно село, како и постојано присутната војска, која вршела секојдневни претреси го постигнале психолошкиот ефект, односно оствариле една од целите на стратегијата на Османлиите за задушвање на Илинденското востание.

Под влијание на овој бран бегалци од источните падини на планините Баба и Бигла, миграциските движења започнале да се шират и во селата на западните падини на споменатите планини, кои административно припаѓале на Костурската каза и Преспанската нахија. Во Костурската каза движењето започнало најпрво во крајните североисточни делови, кои граничеле со најпогодениот емигрантски регион во Леринската каза. Притоа, сите села кои се наоѓаат на листата на бугарскиот

трговски агент А. Тошев се распоредени по должината на главните патни правци кон Леринско и биле во комуникација со настраданите региони во Леринско. Сето тоа покажува дека почетокот на миграциските движења од Костурско и Преспанско кон Северна Америка е поврзан со хуманитарната криза, која настанала во селата уништени од османлиската војска.

Сепак, ова бил само почетокот на масовниот егзодус од југозападна Македонија кон Северна Америка. Тој процес во следните години се ширел и со различен интензитет продолжил во целиот период до крајот на османлиското владеење во Македонија.

БИБЛИОГРАФИЈА

МИКРОФИЛМУВАНИ ФОНДОВИ И ЗБИРКИ ВО ДАРСМ

фонд: Бугарски конзулат – Битола (мф. 4302)

ОБЈАВЕНИ ДОКУМЕНТИ

ГЕОРГИЕВ Величко, ТРИФОНОВ Стајко, *История на Българите 1878-1944 в документи, т. I: 1878-1912, Част втора: Възстановяване и развитие на българската държава*, София, 1996.

Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, превод, редакција и коментар Данчо Зографски, ИНИ, Скопје, 1955.

Извештаи од 1903 година на српските конзули, митрополити и училишни инспектори во Македонија, ред. Љубен Лапе, ИНИ, Скопје, 1954.

ЛАПЕ Љубен, „Нови документа за Илинденското востание“, *Илинденски зборник*, ИНИ, Скопје, 1953.

Македонија и Одринско (1893-1903). Мемоарџ на В?тр?шната организација, 1904.

Македонија меѓу автономијата и дележот, *Зборник руска дипломатска документација 1894-1913*, том. II, ред. Симон Дракул, Просвета, Куманово, 1997.

Турски документи за Илинденското востание, избор, превод, редакција и коментар Александар Стојановски, Скопје, 1993.

ЛИТЕРАТУРА

- BRAILS福德, Henry Noel, *Macedonia. It's races and their future*, Methuen and Co., London, 1906.
- BRANCOFF M.D, *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris, 1905.
- BROWN Keith, *Loyal unto Death. Trust and Terror in Revolutionary Macedonia*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2013.
- BRUNNBAUER Ulf, *Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century*, Lexington Books, New York/London, 2016.
- DEMETER Gábor, *Agrarian Transformations in Southeastern Europe (from the Late 18th Century to World War II)*, Institute for Historical Studies, BAS/Institute of History, Sofia, 2017.
- POZNAN Kristina E., „Return Migration to Austria-Hungary in Homeland Economic and Ethnic Politics and International Diplomacy“, *The Hungarian Historical Review*, 6/3, Migration and Refugees, 2017.
- PRPIC George, *South Slavic Immigration in America*, Twayne Publishers, 1978.
- ГАДЖЕВ, Иван, Историята на българската емиграция в Северна Америка. Поглед отвътре, т. 1, Издателство Гутенберг, Враца, 2003.
- ДИМЕСКИ Димитар, „Турските репресалии во леринските села за време на Илинденското востание“, *Историја*, 9/1, Скопје, 1973.
- ДИМЕСКИ Димитар, „Востаничките акции во Старонередскиот округ, Леринско, 1903 година“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, 26, Скопје, 1974.
- ДИМЕСКИ Димитар, „Генеа на прашањето за востание кај раководните кадри на Македонската револуционерна организација“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, кн. 56, Скопје, 2003.
- ЃОРЃИЕВ Ванчо, *Слобода или смрт. Македонското револуционерно националноослободително движење во Солунскиот вилает (1893-1903)*, Скопје, 2003.
- ЃОРЃИЕВ Ванчо, „Солунскиот јануарски конгрес на ТМОРО од 1903 година и прашањето за востание“, *Историја*, XL/1-2, Скопје 2004.
- ЃОРЃИЕВ Ванчо, *Подземната република. Дамјан Груев и македонското револуционерно движење*, Скопје, 2011.
- ЃОРЃИЕВ Ванчо, *Анастас Лозанчев*, УКИМ/ФЗФ, Скопје, 2014.
- ЃОРЃИЕВ Ванчо, „Илинденското востание 1903“. *Востанијата во Македонија*, ред. Ратко Дуев, УКИМ-Филозофски факултет (ФЗФ), Скопје, 2016.
- ЈЕЛАВИЧ Барбара, *Историја на Балканот, т.1 – осумнаесетти и деветнаесетти век*, Скопје, 1999.
- КАЛИЧАНИН Татјана, *Доселување и интеграција на македонското семејство во Канада и САД*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 1997.
- ЌЫНЧОВ Васил, *Македонија. Етнографија и статистика*, Софија 1900.
- МИНОВСКИ Никола, „Турскиот терор и репресалии во село Буф за време на Илинденското востание“, *Зборник на трудови*, 10/11, Завод за заштита на спомениците на културата, природните реткости, музеј и галерија, Битола, 1990.
- МИНОВСКИ, Никола, „Револуционерната дејност на Наум Попов-Бувчето во 1904 и 1905 година“, *Зборник на трудови*, 12/13/14, Завод за заштита на спомениците на културата, природните реткости, музеј и галерија, Битола, 1995.

- Националноосвободителното движење на македонските и тракийските българи, т.2: Организирано националноосвободително движење. Илинденското-преображенско вѣстание, 1893-1903*, Македонски научен институт/Институт за историја при БАН, Софија, 1995.
- ПАВЛОВИЌ Стеван К., *Историја Балкана 1804-1945*, второ издание, превод од англиски јазик Чедомир Антиќ, Клио, 2004.
- ПАНДЕВСКИ Манол, Македонското ослободително дело во XIX и XX век, т.2, Илинденското востание, Мисла, Скопје, 1987.
- ПЕТРОВ Ѓорче, *Материали по изучавањето на Македонија*, Софија, 1896.
- ПЕТРОВ Ѓорче, „Емигрантското движење за Америка в Македонија“, *Културно Единство*, Солун, 1908.
- PETROVSKI, Trayan, Macedonian Emigration to the U.S.A, *Macedonian Review* Vol. 11, *Kulturen život*, Скопје, 1981.
- ПОП-ЈАНЕВСКИ Лазо, *Костурското село Д'мбени*, Аурора, Скопје, 1996.
- СИЛЯНОВ Христо, Освободителните борби на Македонија, том I, Софија, 1983.
- СИЛЈАНОВ Христо, Ослободителните борби на Македонија, т.2: По Илинденското востание, Култура, Скопје, 2004.
- ТЕМЧЕВЌ Наум, „Жѣртвигѣ при потушување на Илинденското вѣстание“, *Иллюстрация Илинденѣ*, 5/135, Софија, 1942.
- ТОДОРОВСКИ, Глигор, *Реформите на големите европски сили во Македонија (1829-1909)*, т.2, Скопје, 1984.
- ТРАЙКОВ Веселин, *Историја на бѣлгарската емиграция в Северна Америка - От началото љ през средата на XIXв. до 80-те години на XX век*, УИ Св. Климент Охридски, Софија, 1993.
- ВОЈНОФ И.Ф., *Македонското прашање и реформите во Турција*, Магор, Скопје, 2019.
- ВРАЖИНОВСКИ Танас, *Македонското иселеништво во Соединетите Американски Држави*, Матица Македонска, Скопје, 2000.

Dimitar DIMESKI
dimeskidimitar2@gmail.com

THE INFLUENCE OF THE ILINDEN UPRISING ON THE DYNAMICS OF MIGRATION MOVEMENTS FROM OTTOMAN MACEDONIA TO THE NEW WORLD

(summary)

This article explores the impact of the Ilinden Uprising of 1903 on the dynamics of migration movements from the territory of Ottoman Macedonia to the countries of North America. The emigration from Ottoman Macedonia to the New World began at the end of the 19th century, but the Ilinden Uprising and the repres-

sive measures taken by the Ottoman authorities to suppress it acted as a catalyst for accelerating that process. In fact, with the Ilinden Uprising, emigration to the New World for the first time in Macedonia took on massive dimensions and the individual migration movements that existed before were replaced by a mass emigrant wave to America. This wave towards the end of 1903 and the beginning of 1904 affected mainly the villages in the regions of Florina, Kastoria, Monastir and Prespa.

The mass migrant movements started first in the villages located on the eastern slopes or at the foot of the mountains Baba and Bigla, as well as in some villages on the mountain Vitsi. The main reason for emigration from these parts of Macedonia was the Ottoman response to the Ilinden Uprising. Although these villages administratively belonged to two different kazas (Florina and Monastir), due to their interconnected functioning, they felt the consequences of the Ilinden Uprising with the same intensity. In addition to the bloody end of the Uprising, the emigrant traditions in this region, as well as the modest emigrant networks, which the emigrants from these villages had previously established in North America, contributed to this geographical setting of the treated phenomenon. From there, the emigrant movement first spread to the plain villages, where the intensity of emigration depended on the proximity of the railway and the main road Florina – Monastir. The villages that were located along these road routes sent many more emigrants across the Atlantic than the rest of the villages. On the other hand, the analysis of emigration in the Kaza of Monastir also shows the psychological effect of the Ottomans' fierce response to the Uprising, whereby certain villages, which did not see the horrors of the Ilinden Uprising, appeared on the list of villages with greater emigration. However, the large number of refugees from the burning villages, the daily news of slaughters in a neighboring village, as well as the constantly present army, which carried out daily searches, achieved the psychological effect – one of the goals of the Ottomans' strategy for suppressing the Ilinden Uprising.

Under the influence of this wave of refugees from the eastern slopes of the Baba and Bigla mountains, migration movements began to spread to the villages on the western slopes of the mentioned mountains, which administratively belonged to the Kaza of Kastoria and Nahiya of Prespa. In the Kaza of Kastoria, the movement started first in the northeastern parts, which bordered the most affected emigrant region in the Kaza of Florina. At the same time, all the villages in the Kaza of Kastoria that were affected by this phenomenon are deployed along the main road routes to Florina and were in connection with the affected parts of that region. All this shows that the beginning of migration movements from Kastoria and Prespa to North America is connected with the humanitarian crisis, which arose in the villages that were destroyed by the Ottoman army.

However, this was only the beginning of the mass migration movements that continued with varying intensity after the Ilinden Uprising until the end of the Ottoman rule in the Balkans and in Macedonia.

